

Күзгээшкннер, сорулгалар бүдөр болзун!

ШЫН

НИИТИЛЕЛ-ПОЛИТИКТИГ СОЛУН

1925 чылдың
август 31-де
үнүп эгелээн

№ 1 (17330)

2007 чылдың
ЯНВАРЬ 1,
понедельник

Номерни парлалгаже
дужааганы:
график езугаар — 21.00,
херек кырында — 20.50.
Садар өртээ 4 рубль.

Байыр чедиршишкннери

Хүндүлүг чонум! Эргим өңүктөр!

Эртип турар чыл-биле байырлажыр үе келген. 2006 чыл-биле кижги бүрүзүнүң чагай сактышкннар холбашкан дээрзи чигзиниг чок. Ол биске, шынап-ла, багай эвес чыл болду. Кижги бүрүзү эки талаже өскерилгелерни көрүп, билип турар. Чоннуң акша орулгалары, ол санда шалың төлевири, пенсия, стипендия, пособиелер өскен. Чоннуң өзүп-көвүдээр деңнели бедик болбушаан, Тываның чурттакчы чону бир муң ажыг кижиге немешкен.

2006 чылдың январь айдан эгелеп республика тус чер бот-башкарылганың чаа системазынче шилчээн. Чаа хевирлеттинген муниципалдыг тургузулгар боттарыга улуг эргелерни алган. Хоорай, суур, чурттакчылыг чер бүрүзү бюджеттерин болгаш боттарының девискээрлеринге ажыл-агый чорударының планнарын бот-тускайлап тургузуп, чурттакчы чонунун хүн бүрүдеги айтырыгларын шитпирилеп турар. Ооң баштайгы түннелдери ындыг бедик эвес-даа бол, кол чүве — тус чер тургузулгарына бодун боду хандырттарының дээштиг удуртулга механизминиң өзээ салдырган. Тыва чоннуң үлегер чугаазында, чоржаң аъттың чоруу бак дээр, ынчалза-даа бистиң бо «адывыс» алыс сорулгавыска чедирип каары чугаажок.

Оон ыңай, эртип турар чылда база бир улуг ажыл-херек — мурнады хөгжүдөр национал төлевилелдерни боттандырып эгелээн бис. Президентиниң төлевилелдерин боттандыра харыысалгалыг ажыл бистиң шуптувуска онаашкан. Ооң боттанылганың баштайгы түннелдерин боттарывыс көрүп тур бис. Эмчилер, башкыларның ажылының төлевири өскен. Школа бүрүзү чоорту шупту Интернетке коштунар. Чоокта чаа байырлыг байдалга 16 көдээ школаның удуртукчулары амгы үениң школа автобустарын алган. Эмнелгелер дүрген дуза чедирериниң чаа машиналары болгаш дерилгелер-биле хандырынып турар. Араттар болгаш фермерлер узун хуусаалыг чээлилерни ап турар. Ипотека дузазы-биле улус бажың-балгатка чединип турар. Ол бүгү чүгле эгези-дир. Моон ыңай ол улам сайзыраар, келир чылын национал төлевилелдерниң акшаландырышыкны оон-даа улгадыр.

Экономиктиг болгаш политиктиг турум чорук турда, мындыг чедишкннерни чедип ап болур дээрзи тодаргай. Эрткен чылын иштики регионалдыг продуктуң хемчээли 10 хууга өскен. Ол өртек өзүлдези эвес, а ылап-ла бүдүрүлгениң боттуг өзүлдези болуп турар. Экономиканың хөй адырлары турум ажылдап турар: тудуг, транспорт, чылыг-энергетика комплекси, чуртталга-коммунал ажыл-агыйы, көдээ ажыл-агый. Даштыкы экономиктиг ажыл-чорудулга талазы-биле эки түннелдер бар. Садыгларже тус чер бүдүрүлгезиниң барааннары эвээш эвес кирип турар. Чаа чылда бистиң сорулгавыс — экономиканың шупту секторларын ам-даа сайзырадыры, чоннуң амыдырал деңнелин база шынарын оон-даа экижидери.

Ону чүгле акша-хөреңги болгаш материалдыг курлавырлар-биле тургуспас дээрзин билер силер. Маңаа чугула байдал — политиктиг кадыкшыл болгай. Харалаан, эрткен чыл бо талазы-биле ындыг-ла чогум-чалыг эвес болган. Хоойлужудулга палатазының хевирлээшкни болгаш келир чылдың бюджетин бадылаар талазы-биле байдал кандыг турарын билер силер. Ынчалзажок, хүндүлүг ха-дуңма, силерниң мерген угааныңар болгаш бүзүрелиңер-биле ол бергелерни ажып эрте бээр бис.

Эргим чонум!

Чаа чыл — келир үеже эң-не чырык идегелдер-биле холбашкан байырлал болгай. 2007 чылда силерге ол күзелдеринер бүдерин күзедим. А ол бүгү боттанырда — силерге чагай кадыкшылды, эл-чөптү, өг-бүлелерге буян-кежиктерни күзедим. Чаа чыл-биле, эргим өңүктөр! Тыва Республиканың Чазааның Даргазы Ш.ООРЖАК.

Эргим сибирьжилер!

2006 чыл — эки талаже эвээш эвес чаартылгаларлыг болган. Чугула адырлар экономикада болгаш социал адырда боттуг чаартылгалар эгелээн. Өөредилгеде, кадык камгалалында, чуртталга тудуунда, көдээ ажыл-агыйда национал төлевилелдер боттанып турар. Россияның экономиказының өзүлдезинге Сибирь федералдыг округ төлептиг үлүүн кириштирген.

2007 чылда бистиң кол сорулгаларымыс — ажыл чок болгаш яды чоруктуң деңнелин чавызадыры, Сибирьниң чурттакчыларының амыдыралының чагай чоруун бедидери, чурттаарына болгаш ажылдаарына эптиг байдалдарны тургузары болур.

Келир чылын бис Сибирьниң девискээрлериниң — чурттакчылыг бичии черлерден эгелээш, Россия Федерациязының субъектилеринге чедир хөгжүлдезиниң комплекстиг программазын ажылдап кылырын доозар бис. Ол планнарын боттанышыкны, ажыкты — бистиң боттарывыстан — эрге-чагыргадан, ниитилелден, бүдүрүлге удуртукчуларындан, сайгарлыкчылардан болгаш эртемден дорт хамаарылгалыг болур.

(Уланчызы 2-ги арында).

ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ БАЛЫ

Тыва Республиканың Чазак Даргазының балы Кызылдың Улусчу чогаадылга бажыңына 2006 чылдың декабрь 29-та болуп эрткен. Аңаа Тыва Республиканың Чазак кежигүннери, агентилелдерниң удуртукчулары, Улуг Хуралдың Төлээлекчилер палатазының, «Чаңгыс демниг Россия» политиктиг партияның тыва салбырындан Улуг Хуралдың Хоойлужу-

дуга палатазының депутаттары, күш-ажылдың хоочуннары, уран чүүлдүн ажылдакчылары болгаш өскелер-даа киришкен.

Тыва Республиканың Чазак Даргазы Ш.Д.Ооржак балдың киржикчилеринге байыр чедирип чүве чугаалаан. Чаа 2007 чылды болгаш Христос Бурганның чаятыңан хүнүн таварыштыр оларга чүректиң ханызындан изиг байыр-

ны ол чедиргеш, байырлалдар өөрүшкүлүг болгаш чырык болурун, 2007 чылда чедишкннерни, күзелдери болгаш бодалдары боттанырын, бажыг кадыкшылды, аас-кежикти, өөрүшкүнү күзээн.

Балга келгеннер уран чүүл мастерлериниң концертин көрген, оюн-тоглаага киришкеннер.

Бистиң корр.

Байыр чедиршишкннери

(Төнчүзү. Эгези 1-ги арында).

Ооң-биле кады 2007 чыл бүдүн чуртка болгаш регионнарга политиктиг амыдыралга чугула болушкуннарлыг болур. Ол чүүлдер — чурттап турарыңар төрзэн крайыңарның, чурттуң, өг-бүлелериңерниң салым-чолу, келир үези дээш харысалганы, идепкейлиг хөделишишкннерни негеп, хүлээн-

дирип турар.

Эргим сибирьжилер! Чаа чыл—эки чүүлге идегелдин, манаашкынның үези. Ол боттаныр бе дээрзи—бистиң кижжи бүрүзүндөн хамааржыр. Чаагай чорукту, быжыг кадыкшылды күзедим! Чаа чыл-биле изиг байыр чедирип тур мен! Чедишкннерни күзедим!

Россия Федерациязының Президентизиниң Сибирь федералдыг округта Бүрүн эргелиг төлээзи А. КВАШНИН.

Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларывыс!

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының депутаттарының мурнундан Чаа 2007 чыл-биле болгаш Рождество-биле байыр чедирип тур мен. Чаа чыл—кижилерниң эки чүүлге идегел-бүзүрелиниң, эки амыдыралче чүткүлүнүң күзенчиг, ынак байырлалы. Ону байырлаары чаар-тылга, күзелдерниң боттанышкыны болгаш сагыш-сеткилдин, бодалдарның арыглаашкыны-биле

холбашкан.

Чаа чыл силерге болгаш силерниң чоок кижилериңерге чедишкннерни, аас-кежини сөңезин, бажын, өг бүрүзү чылыг, чырык болзун.

Силерге, өг-бүлелериңерге болгаш чоок кижилериңерге уттундурбас байырлалдар хүннерин, чаагай сеткилдин ужуражылгаларын, кадыкшылды, чаагай чорукту чүректин ханызындан күзедим.

Тыва Республиканың Улуг Хуралының Төлээлекчилер палатазының даргазы Х.Д.МОНГУШ.

Эргим соңгукчулар! Хүндүлүг чаңгыс чер-чурттугларывыс!

Чаа чыл-биле болгаш Рождество байырлардары-биле мээң байыр чедиршишкннеримни хүлээп ап көрүңер! Эрткен 2006 чыл — республиканың ажил-агый болгаш культура амыдыралыңа болушкуннар-биле байлак болган. Кадык камгалалын болгаш өөредилгени чедишкннериң сайзыратышаан, бистиң республика Россия Федерациязының Президентизи В.В. Путинниң идип үндүргени национал төлевилелдерни боттандыраарыңа быжыг үндезинни тургускан.

улуг чедишкннерниң, планнарның, дидим бодалдарның, чырык күзелдерни боттандыраарыңың, салым-чолга төлептиг болушкуннарның, чаагай сактыышкннарның чылы болзун.

Силерге болгаш силерниң чоок кижилериңерге бистиң амыдыралывысты каастап, бистиң чүректери-висти аас-кежик-биле долдуруп, чылыдып чоруур чүүлдер: кадыкшылды, бот-боттарың билчир чорукту, уттундурбас байырлал хүннерин, ужуражылгаларың, тайбыңы болгаш чаагай чорукту, бүзүрелди болгаш идегелди күзедим.

2007 чыл Силерге үре-түннелдиг күш-ажылдың,

Хүндүткел-биле,

Күрүне Думазының депутаты Ч.Ч.Д.ОНДАР.

«ШЫНЧЫЛАРДА» байыр

Хүндүлүг номчукчуларывыс болгаш бижикчилеривис!

Солуну-вустуң үнүп келген 2007 чылда бирги үндүрүлгезинге силерниң-биле ужуражып, амырмендиңерни айтырып, чугаалажыры—биске улуг аас-кежик болгаш бедик харысалга.

Бистиң аравыста чогаадыкчы ажил-херекчи харылзаа хөй-хөй чылдарда солун—номчукчу—солун деп угланыышкын-биле тургустунган. Бистиң хөй санныг доктаамал бижикчилеривис боттарының чурттап турар черлеринден янзы-бүрү темалыг чагааларны редакцияже бижип, чорудуп турарлар, почтавыс хөй болгаш үнелиг. Редакцияның бодунуң журналистериниң бижээн чүүлдери-биле кады ол чагаалар солунуң кол үндезинин тургузуп турар. Ын-

чангаш республиканың улус ажил-агыйының бүгү адырларын, оң чедишкннерин, чаа чүүлдерин, сорулгаларын, айтырыгларын чырыдып, Тываның бүгү кожуннарының, ырак-чоок булуңнарында чонга доктаамал чедирип турар арга-шинектиг улуг күш бооп турар бис. А бистиң номчукчуларывыс солуну-нуң кээр хүнүн четтикпейн манаарлар. Ынчангаш «Шынны» —чоннуң солуну дээр таварылга эвес.

Доктаамал номчукчуларывыска база бо чылын немешкен номчукчуларывыска, бижикчилеривиске Чаа 2007 чыл-биле байыр чедирбишаан, быжыг кадыкшылды, аас-кежини, кежик-чолду, чедишкннерни күзедивис. Бо чылын күзелдеринер, салган сорулгаларыңар бүдүп турар болзун!

Хүндүткел-биле,

«Шын» солунуң коллективи.

ТЫВА РЕСПУБЛИКАНЫҢ ЧАЗАК ДАРГАЗЫНЫҢ ЧАРЛЫКТАРЫ

С.И. Канчыыр-оолду Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медаль-биле шаңнаарының дугайында Хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы база ачы-хавыяазы дээш Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле күш-ажылдың хоочуну Сайлык-оол Иванович Канчыыр-оолду шаңнаар.

Кызыл хоорай
2006 чылдың декабрь 22
№ 201.

Тыва Республиканың күрүне шаңналдары-биле шаңнаар дугайында

Телерадиожурналистиканың хөгжүлдизинге улуг салыышкыны база хөй чылдарда ак сеткилдиг

Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.ООРЖАК.

ажылы дээш

Тыва Республиканың «Шылгараңгай күш-ажыл дээш» медалы-биле

«БКТРК» ФКУБ «Тыва» КТРК салбырының директору Роман Всеволодович Тасоолду шаңнаар.

Тус черниң бот-башкарылга органнарыңа хөй чылдарда ак сеткилдиг ажылы, ачы-хавыяазы дээш

«Тыва Республиканың алдарлыг ажылдакчызы» хүндүлүг атты

Сүт-Хөл кожуунуң Суг-Аксы суму чагыргазының даргазы Кирилл Санчиевич Ооржакка тыпсыр.

Кызыл хоорай
2006 чылдың декабрь 29
№ 210.

АЖЫЛЫҢА АК СЕТКИЛДИГ ДАРГАВЫСКА

Бис, Чаа-Хөл кожуунуң ада-иелери, боттарывыс хуу-вустан Чаа-Хөл кожуун чагыргазының өскүстер килдизиниң даргазы Тамара Монгушова Сотнамның дугайында бижикседивис.

Эрткен каш хонуктарда кожуунуң өскүстер килдизи хурал эрттирип, кылган ажилдарын болгаш келир чылдың сорулгаларын чугаалашкан. Аңаа өскүс уруглары ажаап-тежээп турар ада-иелерден аңгыда, кожуунуң даргалары база олурушкан. Кожуунуң өскүстер килдизиниң даргазы Тамара Монгушова бо талазы-биле үр эвес үеде ажилдаан-даа болза, ооң кылган ажил-херээ шуудап, түннелдер эки болганын хуралдың киржикчилери чугаалаарга, ада-иелер сеткиливистен өөрүп олурдувус. Ооң шудургу

ажылының ачызында 2005 чылда школа дооскан өскүс уругларның аразындан 5 кижжи дээди өөредилге черлеринче, 6 кижжи ортума өөредилге черлеринче, 4 кижжи профессионал өөредилге черлеринче кирген. Ол ышкаш өскүс уругларга чурттаар бажың-балгат садып бээр ажилдарны база чорудуп турары билдинди.

Ада-иелер Тамара Монгушованың ажылыңа кызымаан, бедик харысалгалыын, шалыпкынын магадап чугаалап, четтиргенин илередип турган. Ажылыңа ак сеткилдиг чаңгыс чер-чуртуу-вуска Чаа чыл таварыштыр байыр чедирбишаан, хөй-аады бедик, кан кадык, өөрүшкү-маннайлыг болурун ада-иелер мурнундан күзедивис.

Бөлүк ада-иелерден.

Чурттаар оран-сава

ЭҢ ҮНЕЛИГ БЕЛЕК

Декабрь 29-та Кызыл хоорайдан ырак эвес — чоокку Каа-Хем суурда 12 дугаарлыг шкolanың чанында Бүрүн кудум-чузунда үш кавт амгы үениң негелделери-биле туттунган кончуг чараш бажыңның байырлыг ажыдыышкыны (ажыл-лалга киргени) болган. Бо өөрүнчүг, байырлыг ажыдыышкынга Тыва Республиканың Чазаның Даргазы Ш.Д. Ооржак, Кызыл хоорай чагыргазының даргазы Д.К. Донгак, Тыва Республиканың Чазаның капитал тудуг эргелелиниң начальниги М.К. Хертек болгаш удуртулганың өске-даа даргалары, өөрүшкүлүг чон, журналистер киришкен.

Чазак Даргазы Ш.Ооржакка сөс бээрге, ол чүнүң-даа мурнунда мындыг чараш бажыңны тудуп бергени дээш тудугчуларга чоннуң өмүнээзинден байыр чедирген. Бажыңның, шынап-ла, кончуг чаражын, амгы үениң технологияларыңа дүүштүр кылдынганын, ынчангаш ооң өртээ 1 дөрбелчин метр шөлде безин 19 муң рубль болуп турарын ол онзалап демдеглээн. Бажыңда изиг суг чарыгдалының санак-

чызы, электри чарыгдалының санакчызы, өрт айылының медээчизи дээш амгы үениң депшилгелиг технологиязы шупту кылдынган.

Бо бажың ук микрорайонда ийиги бажың болуп турарын, оон аңгыда аңаа ам-даа үш ындыг бажың туттунарын чугаалааш, Чазак Даргазы үнүп олурар Чаа чыл-биле болгаш чаа бажың алганы-биле чурттакчыларга байыр чедиргеш, хоорайның база

бир культурлуг микрорайону болурун күзээн.

Чаа бажыңның дүлгүрлерин хоочуннарда болгаш инвалидтерге, ажилчыннарда тывыскан.

Бажың дээрге кандыг-даа өг-бүлениң эң ыдыктыг, хүндүткелдиг чери болганда, чаа бажыңның ажылгалга киргени, ону алганнарга чаа чыл бүдүүзүндө ол эң үнелеттинмес, кончуг улуг өөрүнчүг белек болур.

Бистиң корр.

Василий Балчий-оолдун тырттырган чуруктары.

Күрүне чагыының күүселдези

Эртем чокта, эртен база дун

Чурттуң дээди болгаш ортумак профессионал эртемниң өөредилге албан черлеринге өөредилгезин уламчылаан школа доозукчуларының саны чыл санында республикада көвүдөп орат. Чижээ, ниити билиг школаларының 2006 чылда 4062 доозукчунуң 42,2 хуузу өөредилгезин дээди өөредилге черлеринге уламчылаан. Төнгөн чылда ниитизи-биле 5267 аныяк кижини он-он өөредилге черлеринче дужаап кирип алыр аргалыг болган.

Республикага аныяк кадрлар белеткелиниң талазы-биле күрүне политика чорудуп турар тускай албан чери бар. Ол дээрже, Тыва Республиканың Эртем, өөредилге черлериниң болгаш аныяктар политиказының талазы-биле яамы-дыр. Бо күрүне албан чери республикага келир үениң аныяк ажилчын кадрларының белеткел-биле дорт ажилдап турар болганындан, бо талазы-биле ажилдар чылдан чылче багай эвес, а харын-даа бурунгаар шимчээшкенин чоруп турар.

Бөгүн бис Тыва Республиканың эртем, өөредилге черлериниң болгаш аныяктар политиказының талазы-биле сайыды Лидия Шуртуевна Ондар-биле республиканың аныяктарының чурттуң дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринче кирип алганыга хамаарыштыр 2006 чылдың түңнелдерин үндүрүп, элээн чугаа кылдыр бис. Ам сайытка баштайгы айтырымны салыптайн.

— Лидия Шуртуевна, бистиң республика ажил-агыйның аңгы-аңгы адырларына келир үеде бедик мергежилди аныяк кадрлар белеткээриниң талазы-биле медреселди тускай политика чорудуп турар. Аңаа чижек кылдыр Чазак деңнелинге чыл санында хүлээп ап турар Күрүне чагыын кирип болур, а ооң күүселдезин Силерниң удуртуп турарыңар яамы дорт харылап турар...

— Бо чылдың март айда 2006 чылда Тыва Республикага дээди болгаш ортумак профессионал эртемниң специалистер белеткелиниң талазы-биле ээлчеглиг Күрүне чагыын хүлээп алдынган турган.

Күрүне чагыын тургузарының ажылынга республиканың 25 яамыларын болгаш ведомстволарын, 7 федералдыг структураны болгаш 150 ажыг организацияларын болгаш бүдүрүлгө черлерин кириштирген. Бис Күрүне чагыын тургузарда, республиканың кожуннарының болгаш хоорайларының дээди болгаш ортумак эртемнерниң кадрларына херегелениң анализин көрүп, ону үндезин болдуруп турар бис. Чижээ, 2006 чылда келир үеде дээди эртемниң специалистерге ниити хереглел 1023 кижини, а ортумак эртемниң ажилдакчыга 477 кижини болган.

Тыва Республиканың Эртем, өөредилге черлериниң болгаш аныяктар политиказының талазы-биле аныяк федералдыг органнарның девискээр эргелелдери болгаш республиканың күүсекчи эрге-чагыргаының органнары-биле кады ажылдаанының түңнелинде, чурттуң дээди болгаш ортумак тускай өөредилге черлери 2006 чылда республикага 1821 тускай сорулгалыг олуттарны берген, оларның 1620-зи бюджеттиг олуттар болган.

— Хамык чүве өртеп-үнелиг апар чыдар амгы үеде республиканың аныяктарына ол хире бюджеттиг олуттарны чугаалайып алыры амыр эвес болгай. Ындыг турбуже, яамы бо талазы-биле улуг ажилды чорутканы Силерниң сөөлгү кириген сан-чугагайыңардан көстү берди. Ындыг болза, эң хөй бюджет олуттарын кайы адырның өөредилге черлери берип турарыл?

— 2006 чылда чурттуң дээди өөредилге черлери 1239 тускай сорулгалыг олутту берген, оларның 1127-зи бюджет олуттары. Ортумак өөредилге черлери 582 олутту аңгылап берген, оларның 493-ү бюджетке хамааржыр.

Бюджет акша-төгериин-биле өөренир студентилерге эң хөй халас олуттарны чурттуң эмчи дээди өөредилге черлери берген.

— Оон өске хөй олуттарны кандыг дээди өөредилге черлери берген турганыл?

— Эмчи дээди өөредилге черлери

245, күрүне университеттери ниитизи-биле 159, көдээ ажил-агый талазы-биле 139, ведомстволарга чагыртыр дээди өөредилге черлери 108, техниктиг 112, гуманитарлыг дээди өөредилге черлери 84 олуттарны берген.

Көдээ черлерден абитуриентилерге 174 конкурс чок олуттарны өөредилге черлери база аңгылаан турган.

— Өөредилге черлеринче дужаап турар аныяктарга эптиг болуру-биле яамы чамдык дээди болгаш ортумак өөредилге черлериниң хүлээп алышыкын комиссияларының ажилдарын Кызылга организастанын билир мен. Бир-тээ, чыл санында мындыг ажилды организастан турарыңарны бодаарга, ол чорук дужаап кирер күзелдиг аныяктарга эптиг болуп турар ышкажыл?

— Ийе, 2006 чылда чурттуң өөредилге черлеринден 39 үнүүшкүннүг хүлээп алышыкын комиссиязы Кызыл хоорайга кирериниң шылгалдаларын организастан.

— Амгы аныяк кижини кандыг мергежилди хөй шилип алыксаар-дыр, Лидия Шуртуевна?

— Мурнунда чылдарда ышкаш, хөй билдиришкенин энци дээди өөредилге

ТывКУ-нуң студентилеринге ээлчеглиг лекция.

черлеринче, экономиктиг болгаш юридиктиг угланышыкыннарлыг эртемнерже кирип турар. Сөөлгү үеде тудуг талазы-биле эртем аныяктар ортузунда нептергей апар чыдар. Киририниң чайгы шылгалдаларының үезинде ынаар бир олутче-ле 10-12 кордакчы турган.

— Сөөлгү үеде чуртта, ооң иштинде республикада чоруп турар тудуг «хайнышыкынын» өөренип көөр чүве болза, ол ындыг турар ужурул-даа. А ынчаарга өөредилге черинче чаңчыл езууга шылгалда дужаап кирип алырындан аңгыда, өөредилге черлериниң тус-тус черлерге эрттирип турары тускай олимпиадалар таварышты база кирип ап болур апарган. Ону абитуриентилер кайы хире ажыглап турарыл?

— Кызылга Россияның Улустарының найыралы университет, Новосибирскиниң күрүне университети, Томскиде күрүне педагогика университети, Сибириниң күрүне энци университети девискээр олимпиадаларын эрттирген. Оларга Кызыл хоорайдан болгаш кожуннардан 500 өөреникчи киришкен. Олимпиадаларның түңнелдери-биле, 51 өөреникчи үстүнде адааным өөредилге черлериниң янзы-бүрү факультеттеринче кирип алган. Олар школазын дооскаш, ол өөредилге черлеринге өөредилгезин уламчылаан.

— Сөөлгү чылдарда Чаңгыс аай күрүне шылгалдаларының (ЕГЭ - ЧКШ) түңнелдери аныяк кижини өөредилге черинче кирип санаарыңа сөөлгү эвес ролду ойнар апарган...

— Өөредилге черлеринче хүлээп алышыкыннарда ЧКШ-тиң түңнелдерин ажыглап турар черлер чыл санында көвүдөп турар 2006 чылда чурттуң янзы-бүрү өөредилге черлеринче кирип алыры-биле

республиканың хүлээп алышыкын комиссиязынче ЧКШ-тиң 400 сертификаттары дужааттыг турган. ЧКШ-тиң түңнелдери-биле 189 абитуриент 29 өөредилге черле-

ринче дужаап кирип алган, оларның 12-зи республикадан үнөмүн-не Россия Федерациязының өөредилге черлеринче кирип алыр аргалыг болган.

ЧКШ талазы-биле шенелдеге республиканың школаларының чүгө чамдыызы киришкени-биле база абитуриентилерниң шупту орус дыл, математика, физика, төөгү болгаш ниитилел эртемниң эртемнеринге ЧКШ сертификаттары дужаап шыдавааны-биле Күрүне чагыын Поляр академиязының (Санкт-Петербург хоорай), Томскиниң күрүне университетиниң, Иркутскиниң күрүне дыл университетиниң болгаш Чөөн-Сибириниң күрүне техникумун университетиниң республикага аңгылап берген тускай сорулгалыг 25 олуттары ээ чок артканы хомданчыг болган.

— Лидия Шуртуевна, республиканың хүлээп алышыкын комиссиязының ажылының үезинде абитуриентилерниң талазындан кандыг чурум үрээшкенин илерээнил?

— Бирээде, кирериниң шылгалдаларын дужаап турар абитуриентилер орнунга өске кижилер дужаар сорулгалыг турган таварылгалар тодараттынып турган. Ынчаар туттурган абитуриентилерниң чугаазы-биле алырга, ындыг базым кылырынче оларның ада-иелери уругларын суртаалдап турар болган.

2005 чылга деңээрже, долу ортумак школаны доослаан уругларга бижээн меге аттестаттар дужаар таварылгалар илерээшкени көвүдээн. Ол ышкаш чурум хажыдып долдурган аттестаттар база бар болган. Шак ындыг таварылгалар дугайында Тыва Республиканың өөредилге яамызынче үезинде дыңнадып турган бис.

Өөредилге черлеринче чиигелделиг кирер ужурул уругларның дужаап турар

документилери багай долдуртунган таварылгалар база бар. Оларда бот-боттарына дүүшпес медээлер хөй болуп артпышаан, чамдыкта ол категорияның уругларының фамилияларында, аттарында болгаш адааларының аттарында безин дүүшпек эвес медээлер бар болгулаар.

— Абитуриентиниң орнунга өске кижини дужаап турары дээрже, мен бодаарымга, ол шын дужаар ужурул кижиниң билиниң кудузуң, бодунга бүзүрел чогуң херечилеп турары ол деп бодаар-дыр мен.

— Абитуриентилерниң билиниң хыналдазын дээди өөредилге черлеринге негелделерге дүүштүр школа программаларының иштинге чорудуп турар. 2006 чылда мурнунда чылдарда ышкаш, Тыва Республиканың күрүне лицейиниң болгаш Тываның республика лицейиниң бүгү доозукчулары чурттуң янзы-бүрү дээди өөредилге черлеринче дужаап кирип алганнар. Эки денелдин белеткелин Кызылдың №15 школа-лицейиниң, №5 школа-гимназияның, №1, 7, 8 школаларының, Кызыл-Махалыктын №1 ортумак школазының, Сукпактын ортумак школазының, Ак-Довурак болгаш Чадаана хоорайларның №№ 4, 4 школаларының, Тыва Республиканың агролицейиниң доозукчулары көргүзүп турар. Дээди балдарны ТывКУ-нуң, Хорум-Дагның болгаш Кызыл хоорайның №4 ортумак школазының профильдиг класстарының доозукчулары алганын демдеглес аргажок.

Кызылдың №3, 9, 12 дугаар школаларының, Шагаан-Арыгның школа-гимназиязының, Хову-Аксы суурнуң болгаш Чадаана хоорайның №1 ортумак школаларының доозукчуларының белеткелиниң шынарлыг денели кудулаан.

Абитуриентилерниң, ылаңгыя көдээ черлерден, орус дылды билири негелдеге дүүшпейн турар. Өөредилге черлеринче дужаап турар аныяктар уран чогаалдарның сөзүглелдерин багай билирин, чогаадыгының темазын шын эвес билип алырын, бижээн ажылы кошкан көргүзүп турары хомданчыг. Эртемнер комиссияларының башкылары, чижээ, абитуриентилер орус дыл болгаш литература талазы-биле чугула темаларда билиг чогуң демдеглээнер.

Бистиң аныяктарымыз төөгүгө, химияга, биологияга, даштыкы дылга, географияга, ниитилел эртемнеринге, ылаптыг эртемнер — физикага, математикага кошкак билин көргүзүп турар. Бо чидиг айтырыг чылдан чылче катапталтынып турарын демдеглес аргажок.

Маңаа мындыг бир чугула чүүлду айтып каайн: доозукчуларның билин ортумак эртем дугайында аттестатта демдектеринге чамдык таварылгаларда дүүшпейн турар. 2006 чылда 68 алдын медалистерниң болгаш «кызыл» дипломнуң тускай эртемнигерин чүгө 7-зи боттарының быжыг билин база эрге-байдалын шылгалдаларга катап бадыткаар аргалыг болган. 33 алдын медалчы бир дугаар шылгалдаларга-ла «2» демдектери алган.

2006 чылдың кирериниң шылгалдаларының түңнелдери дыка хөй абитуриентилер бодунуң өөредилгезин дээди болгаш ортумак өөредилге черлеринге уламчылаарына харысалга чок болуп турарын, келир үеде мергежил болгаш өөредилге черин шилип алырда, ада-мези-биле эки сүмөлешпейн турарын көргүскен. Өөредилге черинче кирип алган уруунуң азы олгунуң документилерин олар өөредилге черинче чоруур деп турда дедир ап турган ада-иелер ону бадыткап турар.

— Лидия Шуртуевна, чуртта болгаш даштыкыда бо хүннерде Тывадан чеже студент өөренип турарыл?

— Даштыкы чурттарның дээди өөредилге черлеринче ниитизи-биле 38 кижини чоруткан бис. Олар ында кызып өөренип, шору амыдырап-чурттап турарын билир бис. Даштыкы чурттарда өөренип турар студентилерниң 16-зы республиканың кожуннарындан уруглар.

Республикага быжыг билиглиг чаа аныяк кадрлар белеткээриниң талазы-биле 2007 чылда Күрүне чагыына белеткел ажилдары эгелей берген. Бис чылдан чылче көргүзүглериности экижидер, келир үеде республиканың социал-экономика хөгжүлдэзи дээш ажилдаар кадрларны белеткээр сорулгавысты чедип алыр дээш ам-даа ажилдаар бис.

Юрий КӨК-ОЛ чугаалашкан.

Чуруктарны Василий БАЛЧЫЙ-ОЛДУҢ архивинден алган.

2006 чыл – фото-чуруктарда

РФ-тиң Федерация Чөвцелелиниң даргазы С.Миронов Тывага кээп чораан.

Бүрүн эргелиг төлээ А.Квашинниң сургаалы.

Сергей Шойгу хоочуннар-биле.

Камгалакчылар ажылдап тур.

Улустуң хөгжүм херекселдериниң ансамбли Гран-при шаңналдыг.

Эрткен чыл – мээң амыдыралымда

Радислав Алаш-оолович МОНГУШ, Республика орденниң эдилекчизи, сумо хүрешке Россияның чыынды командазының кол тренери:

— 2006 чылды бодум хуумда эки чыл болган деп санап тур мен. Эрткен чылын элээн улуг чедишкиннер бар, ынчалза-даа олар оон-даа хөй бооп болурунун аргазы турган. Чижээ, сумога бистиң улуг мөгевис Каң-Демир Куулар Россия чемпиону атты бо чылын чаалап алды, а Европага үшкү черни ээledi. Элээди оолдар аразында үш тыва мөгевис чурттуң чемпионнары аттарны чаалап алдылар, оларның бирээзи — Начын Монгуш Европаның чемпиону атты чаалап алган, ийи эштери шаңналдыг черлерни ээлээни өөрүнчүг.

Тыва суможулар 1998 чылдан

бээр янзы-бүрү маргылдааларга доктаамал киржип турар. Ол үениң иштинде 4-5 хире алдын медальды республикаже чыл санында эккеп тур бис. Тыва

оолдар Россияда кончуг шыырак мөгелерниң санынче кирип турар.

Мен көрүп чоруурумга, кожууннарда шыырак тыва оолдар бар-дыр, ынчалза-даа оларда доктаамал эки белеткенир арга чогу хомуданчыг. Чүгле Кызылга келгеш, хүрежирлер-дир. Оларны эки белеткээр болза, кандыг оолдар үнүп болбас деп бодаар силер?

Үнүп келген 2007 чылда планнарывыс улуг. Ынчалза-даа часпазы-биле ону эрте чугаалавас мен. Хамык чүве оолдарның маргылдааларга киржиринден хамааржыр. Четпес чүве — акшатөгерик айтырыының чамдыкта шийтпирлетинери бергедей бээр-дир. 2007 чыл тыва суможуларга эки-ле чыл болзунам деп йөрээр кижидир мен.

Ирина Максимовна ЛУДУП, Кызылдың №5 гимназиязының эге национал класстарының орус дыл башкызы, дээди категорияның башкызы, РФ-тиң Президентизи В.В.Путинниң бирги шаңналының лауреады:

— 2006 чыл менээ үре-түн-

нелдиг, чедишкинниг чыл болду. Бирээде, күш-ажылымның чээрбиги чылында Россия Федерациязының нити билиг школаларының эң эки ажылдыг башкыларының санынче кирип, Хүндүлел бижикти болгаш РФ-тиң Президентизиниң бедик шаңналы — 100 муң рубльди шаңнал кылдыр алдым. Бо конкурска киришкеним — мээң школага хөй чылдарда чогаадыкчы ажылымның түннели болду. Ажылымны чурт деннелинге мынчаар бедик үнелээн болганда, чаа профессионал деннелче үнер дээш кызып ажылдаар апаар. «Өөредилге» национал телевидиң авторларынга өөрүп четтиргеним илередип тур мен.

Ийде, мен чүгле башкы эвес, а ие база кижидир мен. 2006 чылда мээң огул Темир Москвада күрүнениң педагогика университетиниң юридиктиг факультетинче дужаап кирип алды. Мен ооң өөредилгезинге чедишкиннерни

күзеп тур мен.

Келир үеде планымны база-ла школа-биле холбап турар мен. Профессионал ажыл-чорудулгамда бодумнун ажылымны чаартырын уламчылаар мен. «Өөредилге» национал телевиделди боттандырып эгелээни-биле бистиң, башкыларның, мурнунда улуг чогаадыкчы орук ажыттынган. Информастыг коммуникация четкилерин, чаа педагогиктиг литератураны таварыштыр ажылдаар арга тургустунган. Бодум хуумда солун чаа өөредилге программалары-биле таныжып, инновациялыг технологияларны шиңгээдип тур мен.

Үнүп келген чаа 2007 чыл-биле республиканың бүгү чурттакчыларынга, школа коллективтеринге, ада-иелерге болгаш өөреникчилерге байыр чедирип олур мен. Каң дег кадык болунар, билиңер доктаамал бедидип турунар!

Виталий ТОНДУВАЙ, Улуг-Хем кожууннун Хайыракан ортумак школазының 11-ги классчызы, ТР-ниң Чазааның Даргазының салым-чаяанның аныяктарга тускай шаңналының бо чылгы эдилекчизи:

— Бодум хуумда 2006 чылды багай эвес чыл деп санап турар мен. «Өөредилге» национал телевиделдин шугуму-биле ТР-ниң Чазааның Даргазының 10 муң рубль шаңнал акшазының эдилекчизи болдум.

Школада өөредилгем багай эвес чоруп тур. Бодум «Милицияның аныяк өңүктери» уруглар организациязының кежигүнү мен.

— Келир чылдан чүнү манап турар мен? Чүнүң-даа мурнунда школаны эки дооскаш, улаштыр Новосибирскиниң дээди иштики шериглер институтунче кирип алыр сорулгалыг мен. Эр кижидир төрөөн чуртунга бараан болуп ажылдаары — хүндүткел деп санаар мен.

Виктор Чаж-оолович ШЫЛРАП, Тожу кожууннун өөредилге килдизиниң эргелекчизи:

— Өөредилге адырының ажылдакчыларының эрткен чылгы кол сорулгазы — чуртта чоруп турар «Өөредилге» национал телевиделди амыдыралга боттандыраары болган. Бистиң Тожу кожууннун улус өөредилгезиниң килдизи школалар коллективтери-биле кады элээн ажылдарны боттандырдывыс. Тоора-Хем ортумак школазының башкызы Татьяна Юрьевна Коробейникова РФ-тиң Президентизиниң 100 муң рубль шаңналынга 2006 чылда төлөтпиг болду. Бистиң ышкаш улуг эвес кожуунга ол черле багай эвес көргүзүг.

«Өөредилге» национал теле-

виделдин шугуму-биле Адыр-Кежиг ортумак школазынга, директору Екатерина Сезек, «УАЗ» марканың биче автобузун алдывыс. Орук-чирик айтыры берге сумуга ол өндүр улуг белек. Уругларывыс Чаа чыл бүдүүзүндө амырадылар.

2007 чылда сорулгаларывыс чүл? Бистерниң, башкы улустун, күзелдери билдингир. Бодум хуумда кожууннун школалары чаа өөредилге программалары-биле чогаадыкчы ажылдарын чедип алырын кызыдар мен. Улустун уруг-дарыынга эки, быжыг билиг бээр дээр болза, башкы кижиниң бодунун билии бедик турар ужурлуг. Ынчангаш башкыларның билиин бедидериниң айтырыгынынче база улуг кичээнгейни

салыр мен. Бо талазы-биле кожууннун школаларының башкыларының сонургалы улуг, бо айтырыгны шийтпирлептер боор бис дээрзинге бүзүрээр мен.

Байыр Маңнай-оолович КЫЛГЫДАЙ, Красноярскиде күрүнениң педагогика университетиниң 3-кү курсчузу:

— 2006 чыл менээ черле шору эки эрткен. Сибириниң бир улуг дээди өөредилге черинде өөредилгем уламчыладым.

Бодум хуумда спортка ынак кижидир мен. Ылангыя хол бөмбүү ойнаарына ынаам аажок. Эрткен чылын Тыва Республиканың бирги Президентизиниң кубогу дээш эрткен маргылдаага киришкеш, командавыс ийиги черни алды. «Восток» командазының кежигүнү болуп, хол бөмбүүнге Рос-

сияның дээди лигазының чемпионнадынга киржир аргалыг болдум.

2007 чылда өөренип турар черимниң дөрткү курсчузу апаар мен. Амгы өөредилгем янзы-бүрү маргылдааларга киржиринге улуг шаптыктавайн турар. Ынчалза-даа эртем-билиг чедип алыр чоокшулаан кижидир ол «фронтуну» база утуп болбас деп бодаар мен.

Бо чылын Россия чемпионнадынга эрткен чылдыындан эки белеткелдиг киржиксеп турар мен. Бодалым келир чылын база катап бүдө бээринге бүзүрөвөс аргажок.

Ыраккы тайгада

«ЧАРТЫК АҢ» МАЛДЫҢ «ЧААЖЫКТЫРЫКЧЫ» МАЛЧЫНЫ

Олег Бараанович Орай-оол Тожу кожуунда Би-Хемниң шыпшык бажында, Бурятияның чоогунда, Серлиг тайгазында Ак-Аттыг-Хөл деп черде 100 ажыг баш ивини хууда тудуп, малдап чоруур. Ол 1974-75 чылдан эгелээш, ада-иезиниң соон салган, иви азырап өстүрер ажылда бо хунге чедир багай эвес көргүзүлгелерлиг ажылдап келген. Ук ажыл-херекти ол анай кара чажындан тура кылып, тудуп өскөн болгаш, шаңнал-макталды-даа ап турган. Тожу кожуунуң чону иви азырап өстүреринден аңгыда, черле тайга черниң улузу болгаш, аңныыр, өлкү-тывыш ажыл-агыйын база кол ажылы-биле холбап кылып чоруур улус болур. Олар чурттакчылыг суурлардан кончуг ыракка чоруур болгаш, колдуунда аң-мең, балык-байлаң болгаш кат-чимис, тоорук-биле азыранып чоруурлар. Чаа чыл байырлалының бүдүзүндө Олег Орай-оол-биле иви азырап өстүрериниң талазы-биле интервьюнуң силерге бараалгаттывыс, эргим помчүкчү.

— Иви азырап өстүрер ажыл-агыйның онзагайлары чүл, Олег Бараанович?

— Иви азырап өстүрер ажыл кончуг нарын, берге ажилдарның бирээзи болур. Кижиниң бодундан ону кылып шыдавас. Ынчангаш кол-ла чүве, кижиниң бодундан улуг хамааржыр. Чыдын чытпас, олут орбас – кежээ болур болзала, иви малды азыраарга, өзер. Ону эки баглаар, чаажыктырар, чазын тудуп алгаш, багдан салбас, ону саар. Бичии анайларын эки хайгаарап көрүп тургаш, өстүрүп алыр. Күзүн база ындыг, хар чуга болур болза, иви ырап, чидир тояп, черлик ивилер эдерип алгаш чоруй баар. Ынчангаш ол үеде эки көөрү чугула. Черлик ивилер тайга-таңды аңы болганда, ооң сөөгү улуг болгаш, аал ивилерин сывырып, коргудупкаш, кыс ивилерни чара сүрүп алгаш баар. Аал ивилериниң мыйыстарын кезип кааптар база болгай бис. А бир эвес хар улуг, терең – бир метр чедип турар болза, ивижилерге ол кончуг таарымчалыг болур. Чүге дээр, олар ыравас, хайгаарап-карактаарда база элтир.

— Суурдан, чурттакчылыг черлерден ыракта турар силер бе, аш-чем, күш-хүнезин-биле канчаар курлавырланып алыр силер?

— Ырак-ырак, чеди хонуп чорааш чедер. Ынчангаш чазын эт-кеш дужаагаш, күш-хүнезин-висти шыдаар шаавыс-биле курлавырланып алыр бис. Оон аңгыда оран-таңдын аң-мең, балык-байлаңын, кат-чимизин чемге ажыглаар бис. Иви азырап турар болганын, чылда чаңгыс удаа дотация акшазын бээр. Колдуунда ивижилер боттарынысты боттарыныс хандырттынып чоруур бис.

— Ивини кадарып-хайгаараарда кол аргазы чүү болурул, аңаа мал чеми белеткээр бе?

— Чок. Ивиге мал чеми белеткеттинмес. Бодун боду азыранып чоруур мал ышкажыл. Ону чүгле карактап-хайгаараары негетинер, ол безин дендии улуг ажыл. Бо чылын харын Якутиядан 16 иви эккээр, ивижилер дөгере үлештивис.

— Ол ивилерни чүге, кандыг сорулга-биле эккелгени ол ирги?

— Хан солчулгазынга эки. Иви-

лерниң өзериңге өмөк-дуза болзун, аарып-аржывазын дээш чазак-чагырга чери сагыш салганы ол деп бодаар мен.

— Ивини аалдан ыратпас, аалга ижикирер, чаңчыктырар аргазы кандыгыл?

— Эң-не кол чүве дус-тур ийин. Ада-ием шаанда-ла чугаалаар чүве, дус чокка ивини тудуп шыдавас сен деп. Ам сөөлгү чылдарда дус айтыры шала берге деп тур. А ивижи кижиниң бурзу тускай хап-савалыг болур – дус уруп алыр. Ону соктаптарыңга, дус чылгап өөредип каан ивилер маңнап келир, ынчангаш дус ивиге эң кол чемиш болур. Дус чылгавас болза, иви аарып-аржыыр. А кокай, хайыракан база ону ажыглаар. Ивилер чоогунга сидиктээш, оозун кедеп чыдып алыр. Иви дузун чылгаар дээш маңнап кээрге, ынчан халдаар. Ивижи кижиниң бурзу ону билир.

— Ивижилерде харылзаа айтыры кандыгыл?

— Эң-не нарын айтырыг ол. Амгы үеде бисте чүү-даа чок. Шагда болза, мээң ада-иемниң үезинде «Ангара», «Гроза» деп аттарлыг харылзаа херекселдери – рация турган. Харылзаа чок

болганындан ам шуут «кулак дүлөй» бис. Чылда чаңгыс катап-ла суур кирер, мындыг бис.

— Силерниң чогуңарда иви малдап чоруур кожа-хелбээ аалдар бар бе?

— Бар-даа болза, ырак. Ийи-үш хонуп чорааш чедер. Мээң амгы үеде ивим саны хөй болгаш, база ада-ием чуртун ээлеп ырак чоруур чылдагааным ол.

— Аалыңарда чеже кижини

бар силер?

— Мээң өөм ишти болгаш үш оглум бар. Уруум база бар – ивижи. Амгы үеде аарып тур.

— Иви кадарар ыттарыңар бар-ла ыйнаан.

кончуг багай деп чүвени билир мен. Ооң төөгүзү-даа, утказы-даа кончуг багай. Хой-өшкү, инек малмаган дег эвес, иви ийистевес.

— Иви мал кызырай бээр бе?

— Ийе, буга улуг-ла дизе чаңгыс аалга үш чыл болур, оон ону аргалыг-ла болза, солуур апаар. Чүге дээр, буга эдерген соонда, ооң ажы-төлү дораан ийи-үш чыл болганда, өзүп кээр-ле болгай. Мен бодум хуумда бугамны үргүлчү солуп турар мен. 4-5 чыл бурунгаар 28 малдыг турдум. Ам чүс ашкан. Эрткен чылын төрүүр ивилерим хөй болган, 30 ажыг анай алдым. Ам келир чылын төрүүр ивим саны 40 ажыг.

— Черлик ивилер аал ивизин эдерип каар таварылгалар турар бе?

— Ийе. Черлик ивиниң эдерип кааны ивиниң анайы кадык-шыырак-даа болур болза, ооң ол төлү кончуг каржы болур – теверкагар. Ону ыяап-ла баглаар апаар. Кижиниң кандыг-даа малды кызып чорааш, өөредип алыр-ла боордур. Үргүлчү ивини көрүп турар эвес, ынчалза-даа черлик ивиниң эдерип каанын кижиниң эндевес болур. Эдержилге үезинде чидип чораан ивим шак бо, черлик иви эдерип каан деп дорту-биле билир сен. Харын черле ынчаш, иви, бурзуң ивижи кижини таныыр. Доо ол ооң иези, бо дээр, ооң анайы деп, харын-даа чаңгыс ивиниң

Тайга-сынга турбас,
Дажыг хемге боолбас,
Иви малды малдаан
Ишчи аңчы мен мен
(Ырыдан).

салгал дамчаан ажы-төлүн малчын билир.

— Ивилерни хар-назы айы-биле канчаар ылгап адаарыл?

— Эң улун мынды дээр, ооң соонда мындыжак, оон бичезин таспан дээр – бир харлыг ивини эр, кызы хамаанчокка ынча дээр. Иви мал мындыжак тургаш-ла, азы бир харлыында-ла эдержи бээр. Хөлүн эрттир эрте-дир ийин. Чамдык ивилер ынчангаш шыдашпайн баар. Ынчангаш малчын кижини көрүп тургаш, эдериштирип алыры чугула. Эртежик эдериштиргаш кылыр.

— Ивиниң чиир оёду чүл, чаат чиир бе?

— Улус ынча дээр, иви чаат чиир деп, чогуmunda иви чаатты хөй чивес. Чаат кончуг ажыг болганындан дораан дылы ажык бээр. Чайын көк чиир, чаа баш тыртып үнүп олурар калбак бүрүлүг көк сизген чиир. Кыжын шулун чиир. Чайын оёт-сизген чип тургаш, семирп алыр. Август айда ол 15 хонук хиреде-ле оёт-сизгенге дораан семирп бээр. Чаңгыс семирп алгаш-ла, ол кыштадыр шыдаар, кончуг шыдамык мал.

— Өлүрген ивилерниң бышактарын ап турар силер бе?

Шагда болза, 200-300 чедир өлүргөш, эдир дужаап, бышактарын, кезин ап турган. Амгы үеде мен чылдын ужу-кыдында уругдарымынга дээш, чаңгысты «ужу-рар-ла-дыр» мен. Колдуунда өлүрүп чиир дээш эвес, өстүр азыраар дээш кызып чор мен.

— Одар солуп, көжер-дүжеринер кандыгыл?

— Силер та чүү деп бодаар силер, мен бир айда ийи катап көжер-дир мен. Ивиге одар эки болзун дээштиң көжер апаар. Чаңгыс черге үр турар болза, ивилер аалдан ырап бар-ла чыдар. Шагда ада-ием мени чагыыр чүве: «Иви дээр, чартык аң-дыр, эки көрбөс болзуңа, хоржок!» – деп. Ынчангаш бир хонгаш-ла ивини хавырап апаар, оон башка ол аалче келбес.

— Ивилерниң одарын көрүп, оларның чораан айы-биле соондан көжер, мындыг ышкажыл?

— Чок. Одарны малчын кижини боду көрүп, көжер-дүжер черлерини бодай аарак чоруур. Чайын болза, мээң көжер тускай черлерим, чадырларым бар. Ыяштары турар, баргаш чүгле кеш-биле шыва тыртып алыр.

— Иви хавырап ивини аалга тудар ыйнаан?

— Ийе, ону туткаш, баглап алыр. Кажан ивилерни аалга сүрүп келгеш, ону солуп ап турар – өскезин тудуп алыр.

— Сүдүн саап турар силер бе, Олег Бараанович?

Ийе, шала күскээр кыштадыр шай сүттээр сүттү чыггаш, донуруп алыр. Быштак база кылыр-ла болгай. 11 айда саар ивилер соглуп калыр. Бызааларын база чарар. Оон башка соокта анайлары эеп тургаш, эмиин үзе ээптер. Ынчангаш ивижи кижини бодунуң азырап-карактап чоруур малын үргүлчү бодап, баш бурунгаар болдунгу дег хемчеглерни алыры кончуг чугула.

Каң-оол САТ чугаалашкан.
Василий Балчий-оолдуң тыртырган чуруктары.

2006 чыл – фото-чуруктарда

Үш ийис бир харлыг.

Алдарлыг И.Кобзон
Тывага аян туткан.

«Тир хаан» тыва сценада.

Калачакра.

Аяс Монгуш – Наадымның 15 дакпыр чемпиону.

Буйнның Мани хурту.

2007 ЧЫЛ ЧҮНҮ ААЗАШ ТУРАРЫЛ?

Бир-ле дугаарында, келир Чаа чыл Россияның Президенти В.В. Путиннің чартык чыл бурунгаар ажы-төлдүг өг-бүлелерге аазаан белектерин боттандыраар «хүлээлгелиг». Бо талазы-биле чамдык айтырылганы көрээлиңер.

1. 2007 чылдың январь 1-ден тура, ийиги азы үшкү, дөрткү... уругну чырык өртемчейге чаяган ие кижиге 2010 чылда эге капитал – 250 муң рубльди төлөп бээри көрдүнгөн. Чүге ыяап-ла 2010 чыл дээрге, хоойлу 2007 чылдан эгелеп күш кирер болгаш ук төлевирни чаш төл 3 хар чеде бергенде төлөп бээр. А чүге 3 харлыында дизе, чүгле акша дээш божуп туруп бээр таварылгаларны болдурбас сорулга салдынган. Чүгле акша бо-даан кижиге 3 чыл дургузунда чаш уруг азыраар хүлээлгени бодунга алыры чөгөнчиг деп, хоойлуну ажылдап кылган улус санап турар.

Үш чыл дургузунда 250 муң рубльдин үнези сыыгап олурары билдингир, ынчангаш акшаның индексациязын инфляцияга дүүштүр чорудары база көрдүнгөн. 2010 чылга чедир ук түннүң үнези 270-280 муң рубль чеде бээр болза, 2007 чылда божуан иелер база ол хирени алыр болур. Оон аңгыда ук акшадан үндүрүлгелер тыртпас деп шийтпирлээн. Харындаа чүгле чаңгыс катап эвес, а оон дараазында база божуур болза, оон-даа хөй акшаны ие кижиге төлөп бээринин дугайында чугаа база чоруп турарын дыңдадып каалы. А амгы хоойлу езугаар, херээжен кижиге бирги уруундан аңгыда, каш-даа дугаар уруун божуаны дээш амыдыралында чүгле чаңгыс катап эге капиталды алыр эргелиг. Чылдың божуп тургаш, хөй акша ажылдап алыр дээн чиижеңерге база моондак тургустунганы ол. Чүге албан ийиги уругдан эгелээнин мынчаар тайылбырлап болур: ашак-кадай ийи кижиниң орнун солуур ийи уруг турар болза, чон төнериниң айылы тургустунмас. Чөпшээрери силер бе?

Ие кижиниң эге капиталын чүгле боду божуан иелерге эвес, а ийиги (үшкү, дөрткү...) уругну азырап алган иелерге база чаңгыс катап төлөп бээр. Ынчангаш бо хоойлу өскүс уругларга база эки салдарны чедирер дээрзи чугаажок.

Ук акшаны алырда, чүнү канчаарыл? Чаш төлдүң төрүттүнгөн дугайында херечилелин кылдырган соонда, ие кижиге шупту уругларының төрүттүнгөн херечилелдерин тудуп алгаш, Пенсия фондунга чеде бээр. Аңаа тускай хевирниң билдиришкинин бижир. Ол документилер ийи ай дургузунда хыналданы эрткен соонда, 3 чыл болгаш 250 муң рубльди алыр эргени берип турар тускай

Уругларлыг өг-бүлелерге дуза дугайында

документини ие кижиниң холунга тыпсыр. Акшаны ол-ла дораан холга тутсуп бээр деп идегээн-даа херээ чок – чаш төл 3 хар чеде бергенде, агар сан азы банк таварыштыр чурттаар оран-сава садып алырынга кириштирер (хоойлуга дүгжүп турар бүгү аргалар-биле садып ап турда), төрүттүнгөн чаштың азы оон кады төрөөн угбазы, акызының өөрөдилгезинге кириштирер болур (төлевирлиг эки школа, лицей, дээди өөрөдилге чери азы немелде өөрөдилге черлеринге дижит), бир болза, авазының алыр пенсиязынга немел болур (оон түннелинде сөөлүндө авазының алыр пенсиязы көвүдээр). Азы ол бүгү сорулгаларның шуптузун боттандыраарыне бичиилеп кириштирер болур, ынчалза-даа өске кандыг-даа чүүлдерге чарып болбас.

Амыдыралга тургустунуп келир нарын байдалдар база баш бурунгаар көрдүнгөн деп болур: ие кижиге уруу 3 хар четпээнде чок апарган болза, 250 муң рубльди чаш уругнуң адазы үстүндө айыттынган сорулгаларга чарыгдар эргелиг. Ада-ие иелээн чок апарган болза, азы оларның кайызының-даа ада-ие эргелери казыттынган таварылгада база ада-иелер бичии уругларның кадыкшылы, амы-тынынга, айыылдыг кем-херек үлгеткенде, ол акшаны уругларның аразында дең-дең кылдыр үлештирер.

2. 2007 чылдан эгелеп, иштиг-сааттыг ие кижиге шынарлыг болгаш халас эмчи дузазын магадылап турар божудулга сертификаттарының үнези улгадыр. Оон мурнунда оон үнези 7 муң рубльге деңнежип турган: 2 муңу херээженнер консультациязынче халас эмчи дузазы алырының магадылалы кылдыр, а 5 муңу божудулга бажынынче шилчип турган. Келир чылдан эгелээш, чүгле бо ийи эмнелге черлеринге эвес, а чаш төлдү бир хар четкижеге чедир хай-га араар участоктарның педиатр эмчилеринге акша көрдүнер. Ынчангаш сертификаттың үнези 10 муң рубль

чедир өзер.

3. А бир эвес саатталы бергеш, эмчиге эртежик-ле барып учтка туруп алыр болза (12 неделя четпээнде), ие кижиге немей акша төлөп бээр дээрзин утпас болза эки. Ук акшаны декрет акшазы-биле кады санаар.

4. 2007 чылдан эгелеп божуан соонда чаңгыс удаа төлээр дузаламчы акшаны (единовременное пособие) чүгле божуп алган эвес, а уруг азырап алган ада-иелерге база төлөп бээр.

5. 2007 чылдан эгелеп 1,6 харга чедир уруг азырап олурары дээш дузаламчы акшаны төлээринин байдалы өскерлир: ажылдап турган иелер азы ада-иелер уруу 1,6 харга чедир шалынының 40 хуузу албышаан, уруун азырап карактаар. Ынчалзажок ук түң 6 муң рубльден ашпас болгаш 1500 (бирги уруу дээш) азы 3000 рубльден (ийигизи дээш) эвээжеске умжурлуг. А ажылдавайн, өөрөнмейн турар иелер бир дугаар божуан уруу дээш 1500 рубльди, ийи болгаш оон-даа ыңай божуан уруглары дээш 3000 рубльди алыры доктааттынган. Мурнунда ажылдавайн турган ада-иелер ындыг акша алыр эргези чок турган. Оон аңгыда, бо акшаны чүгле ада-ие эвес, а чаш төлдү ажаап-карактап турар кырган-ава, кырган-ачалары, чоок төрелдери база ап болур апарган.

6. Январь 1-ден эгелеп, күрүнениң болгаш муниципалдыг уруглар садтарынга уругларын тургузуп турар ада-иелерге деткимче көргүзери планнаттынган. Дузаламчының хемчээли өг-бүлөдө уругларның санындан хамааржыр. Чаңгыс уруглуг болза, уруглар садының төлевириниң 20 хуузу, ийи уруглуг болза, 50 хуузу, а 3 болгаш оон хөй уруглуг болза, 70 хуузу күрүнө дуглап бээр.

7. Ада-иези чок уругларга хамаарыштыр көрдүнүп турар хемчеглер эвээш эвес. 2007 чылда 40 муң өскүс уругну азырандыга бээри планнаттынган. Школа-интернаттарда уругларның санын 20 хуу чедир кызырар. Бо сорулганы боттандыраарынга үстүндө айыттынган хемчеглерден аңгыда, өскүс уругну азырап алган өг-бүлелерге ай санында бир уруггала 4 муңдан эвээш эвес рубльди төлөп бээри планнаттынып турар болгаш азырап алган ада-иениң күш-ажыл төлевирин 2 муң рубльден эвээш эвеске санаары көрдүнгөн.

Чагаа болгаш социал айтырылгар килдизи белеткээн.

Литература болгаш уран чүүл

Эдуард МИЖИТ

АЛМАЗ ЫШКАШ

Согарга-даа, буступ өлбес алмаз ышкаш,
Соок агаар өттүр көстүр арыг-даа бол,
Хүн херели ону өттүр чылыдыптар
Күжү четпейн, эпчоксунуп хүлүмзүрдү.

Узун хоолай ыжының көк будуу-биле
Улуг аккыр саазын ышкаш дээрнн арнын
Каастаан-даа дег, күзелдерин чуруп-чуруп,
Хатка дагып, Деңгердике чорудуп тур.

Адыжында дозуп алган харны чайгаан
Адыр талдың будуунда бир бора хөкпеш
Чинге-даа бол, идегел дег быжыг боорга,
Шимчеш дивейн, хөкпее-ле орза, олур.

Сагыш-хөңнүм чап-чаа чагган арыг харның
Чайынның чылчырыктап, хоолай ышкаш
Кыйгым болган мөргүлүм дег, күзелимни
Кышкы дээрже сымыранып ыдып тур мен.

Чаа чылдың будук ышкаш менче сунган
Чаартылганы азап турар идегели
База ындыг чинге-даа бол, хээр-даа бол,
Бар шаам-биле туттунупкаш, салдынмаза.

Ынчан харын идегелим быжыг болуп,
Ыш дег эстип, келир өйге читпес-ле боор.
Алыс бот-даа, кара черден казып тыпкан
Алмаз ышкаш, арыг болгаш быжыг боор оң.

Куулар ЧЕРЛИГ-ООЛ

ШАШТЫРЫГЛЫГ АЙТЫРЫГЛАР, ХАВАН АЗЫ ДЕК ХАРЫЛАР

(Чаа чылдың оюн-баштаа)

— Каям, бо чүвөң аарын, бээр эккел
«Оорган мырбай ыргайып каап-тыр».

— Бажыңга чедип кээрге, ам кээп... Дем-не тутчуп албайн,
дыка-ла авыяс ашак бо.

— Че, ынчаарга бодуң дүжүрүп ал.
Мен телевизор көөрүм ол.

— Тут! Тут! Оорган хөндүрүлбейн-дир.
Сээң чыдыг хырның дээш. Ында шил бусту бербезин.
— О, о! Шил де даан, ынчаарга бээр эккел.
Оорган массаптап бээр мен. Хөөкүй кадайымны.

— Сагыш-сеткилиц изиг-чылыын канчапкан сен, ашак?

— Шуптузун сеңз берипкен чүве-дир ийин.

— Ажы-төлүңге арттырбааның ол чүве бе?

— Ону-даа сактыр харык чок болдувус ыйнаан...

— Улуг дарга чорааш, үргүлчү хорадап чордум.

— Ам хосталып алдың чоп.

— Ажылымдан дүжүрткеш, ам каттырып чор мен.

— Таптыын, аа!

— Чүнү канчап чоруп тур сен нөхүр?

— Хөөмейлеп чоруп тур-ла

мен.

— Ол база ажыл боор чүве бе?

— Эки боостаалыг кижиге ажыл болбайн.

— Хы, эки боостаалыг. А мен сени эки ужалыг кижиге деп бодап чордум чоп.

— Сен ужаң-биле хөөмейлеп чордуң ыйнаан, сек.

Аян-чорукчу аажок улуг сумказын самолетче кири идип чадап чыдырда, үдекчи келгеш, арай боорда кири тыртып алган.

— Чүү кончуг улуг барба боор, кожай! Чүгүңер арбын боорга, кызып дузалаштым, бодаар силер ыйнаан — дээш, аныяк уруг карак басып, шаңнал эреп турар хирелиг болган.

— Чүве-даа бодаар харык чок, дээрге шупту частып каар боор бис — деп, демги кижиге чугаалаан.

— Ыт чылдыг кадай-биле чурттап чадаан болгай сен. Ам хаван чылдыг кадай алыр сен бе, эжим?

— Тыва улус хаванны чоп ыт-хаван дээр ийик. Кайызы-биле-даа каттай-хаара чурттай берзимзе.

— Хаван дээрге, эң сөөлгү чыл ышкажыл. Кырый-даа бердин. Ам чеже кадай солуур сен, хаванга-ла доктаап көрөм.

ИЙИ ДАКПЫР ХАРЫСАЛГА-ДЫР

«Шын» солунуң Чаа чылдың эң баштайгы номериниң аалчызы — Россияның алдарлыг артизи Галина Мунзук. Эртип турар 2006 чылда Галина Максимовнаның амыдыралына улуг өөрүшкү болган, аңаа «Россияның алдарлыг артизи» хүндүлүг атты тывыскан. Ынчангаш хөй санныг номчукчуларывыстың өмүнээзинден ынак артизивиске байыр чедирбишаан, моон соңгаар-даа чогадыкчы чедишкиннерни, ааскежикти, кадыкшылды күзедивис.

Чаа чыл байырлалының бүдүүзүндө бистиң корреспондентивис Г.М.Мунзук-биле ужуражып, ажыл-ишчи чугааны кылган. Ону силерге сонугаттывыс, хүндүлүг номчукчу.

— Удеп турарывыс 2006 чыл силерниң амыдыралыңарга онзагай чыл бооп артар боор аа, Галина Максимовна?

— Ындыг. Бо эртип турар 2006 чыл эң эгезинде мени улуг муңгаралга таварыштырган — багай акым чок апарган. Ачам-биле эмин эрттир дөмей ынак акым-биле мөңгедө чарылдывыс. Ачам мынча дээр кижиге: «Өлген-биле өлүр эвес, амыдырал уламчылаар ужурулуг». Шынап-ла, ооң ол сестери дыка шын, дыка амыдыралчы-дыр дээрзин ынчан ханы угаап билдим. Ынчангаш кижиге амыдыралды улам үнелеп, ооң мурнундаазындан артык хүлээп ап, чуртталга төңчү чок-тур деп чүвени угаап билдим.

Чыл эгезинде-ле муңгаралга таварыш-каш, чаа келген чылга хамаарыштыр кижиге хөйүнү бодаар чорду. Ынчалза-даа 2006 чыл менээ улуг өөрүшкүнү база берди. Сес айда шөлээлеп турдум. Бир эртен удуп чыдырымда, телефон долгап келген. «Галина Максимовна, силерге «Россияның алдарлыг артизи» бедик атты тывысканы-биле байыр чедирип тур мен. Интервьюдан берип көрүңерем» — деп, бир журналист диледи. «Четтирдим. Чүнү-даа билбедим, чүнү-даа утказын билбейн чыткаш канчап интервью бээр-боор» дээш ынаваан мен.

Солун чүве чүл дээрге, Чаа «2006 чылдан чүнү манап турар силер?» деп бир журналист айтырарга, билген ышкаш «Улуг өөрүшкүнү манап тур мен» дээндир мен ийин, шынап-ла, ындыг болганы ол-дур. Улуг өөрүшкү боорда-боорда, улуг харысалга-дыр ийин, а ынчангаш ам ийи дакпыр ажылдаар апаар-дыр ийин але.

Август 10-да Театр ажылдакчыларының эвилелиниң даргазы, Россияның Улустун артизи Александр Калягинден Россияның алдарлыг артизи ат алганыңар дээш байыр чедирип тур мен дээр телеграмма алгаш, дыка өөрдүм. Ындыг улуг артистен чылыг, чымчак сөстөр дыңнаары аас-кежик ышкажыл.

Шаанда авам «Россияның алдарлыг артизи» хүндүлүг атты ап турда, мен авамның иштинге, ам-даа төрүттүнмээн турган ышкажыл мен. «Хайыраан ботту» ойнааш, туругдан шураарда, авам «Че, уруум, алдарлыг атты кады алдывыс, ам туругдан база кады

шураар бооп тур бис ийин, кортпас сен аа» дээш, иштин суйбап, мени чассыдып турган ышкажыл (каттырар).

— «Золотая маска» фестивалдыг дугайында чугаалап көрүңерем, киржиринден аңгыда өске коллективтерни көөр аргалыг болдуңар бе, Галина Максимовна?

— «Золотая маскага» киржир дугайында сураан дыңнапкаш-ла, девидеп эгелзэн бис. Ол кезек үеде сагыш-бодалывыс-ла ында. Ынча хөй коллективтер аразыңга ойнап деп улуг аас-кежик ышкажыл. Москвага ойнаарга, кижиге

бир янзы чорду, бүгү чүүлдерге кижиниң көрүжү бир янзы, бодап — бир янзы, үнелел — бир янзы апаар.

Фестиваль үезинде оода ийи-бир шиини көрүп алза экин ол. Мен база ынчалдым. Коллективтерниң идик-хеви дендир чараш, сцена каасталгазы дыка шыырак боорга, магадап ханмадывыс. Биске мындыг костюмнер, декорация болза деп адааргал-биле көөр сен. Ынчалза-даа артистерниң ойнап турары, шиини тургузуп кааны шоолуг эвес боор чорду. Бистиң артистер сценаның езулуг мастерлери-дир деп чоргаарланып болур чордувус. Бистиң режиссерувус Алексей Караооловичиниң авторитеди кайы хире улуун база эскердивис. «Дээрге Ооржак» деп чугаалажыр чордулар. Ниитизи-биле чугаалаар болза, тыва артистер, тыва театр дыка бедик деңгелде деп болур.

— Дерсу Узаланың уруу-ла болгай силер, кино-биле харылаар ам кандыгыл?

— Ии, Дерсу Узаланың уруу дээрге аянынын аа! (каттырар). Ачам пенсияже үнгүже ажылдап келгеш, 20 чылда кино-биле харылзажып ажылдап келген. Мээң салым-чолум база ындыг болган болза деп бүдүү күзеп чордум. Щукинни доозуп турувуста, «Театр, кино, эстрада артизи мергежилдиг» деп бижзэн дипломнарны алган-на болгай бис. Ынчалза-даа кино-биле харылзаам ындыг сырый эвес: үш хире кинога эпизод рольдарны ойнаан мен, «Костер белой ночи» деп кинога харын кол рольду ойнадым. 5 хире кинога шенелдениң хамык чадаларын эртип-эртип, эң сөөлүндө пленкага тырттырып эгелзэн соонда, холуттунуп калган-на болгай мен. Шенелделерге Камбарова деп артист-биле бо-ла кады дужуп кээр бис, мени холуп кааптар, Камбарованы ап аар, каш-даа катап ынчалдывыс ийин.

А бо якут режиссер Андрей Саввич Борисов Чингис-Хаан дугайында кинозунга мени ап алган деп база-ла билбээн-даа мен. База-ла бир эртен Алексей Караоолович телефоннап келген: «Дүргөн белеткен, кинону тырттырып эгелзери ол-дур» деп. Борисовка мени ап алган деп билбедим дээримге, «Сени шагда-ла ап алган кижиге-дир мен ийин, чугаалаарын уттуп алган-дыр мен» дээр болган-дыр. Че, оон ыңай тодаргай тайылбырлаваайн, кино үнүп кээрге көстү бээр ыйнаан.

— Силерниң мөгөйкчиликери ынак артизиниң хууда амыдыралын база дыка сонугарга, билип алыксап турары чугаажок. Ону айтырбайн баар болзумза, хомудаарлар боор, Галина Максимовна?

— Чо-ок, хомуда-вас-хомууда-вас (каттырар). Кым канчаар бодап чоруурал ынчаар бодап арт-кай аан. Хууда амыдыралым мээң бодумнуу-дур, ынчангаш ону чугаалавас мен.

Ооң орнунга мөгөйкчи ынак көрүкчүлеримге Чаа чылда бүгү-ле эки чүүлдерни күзедим. Амыдыралга муңгаранчыг үе таварышса-даа черле ундаравайн, уе-шак бүрүзүн үнелеп, буянның херектерни бүдүрүп, аас-кежиктиг болурун күзедим.

Светлана ДАЧЫН-ХӨӨ
чугаалашкан.

СЕНИ АЛГАЙН, ТЫВА РЕСПУБЛИКА!

Сөзү Юрий Кюнзегештин
Аялганы Октябрь Сааяны

Тыва, Тыва, Саян дааның эдээн каастаан,
Сайзана дег чараш чурт сен.
Өгбелерден дамчып келген
Өскен-төрээн өргээвис сен.

Дыңна, Тыва,
Азий диптиң төвү сен, чүрээ сен,
Сени алгаайн, Тыва Республика!

Тыва, Тыва даарта хунну дарганнажыр
Өңүктөр-даа сенде арбын.
Олар-биле эпиг чурттаар
Даңгырак дег сөзүң сагы.

Тыва, Тыва
Азий диптиң төвү сен, чүрээ сен.
Сени алгаайн, Тыва Республика!

	ЯНВАРЬ	ФЕВРАЛЬ	МАРТ	АПРЕЛЬ	МАЙ	ИЮНЬ
Пн	1 8 15 22 29	5 12 19 26	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25
Вт	2 9 16 23 30	6 13 20 27	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26
Ср	3 10 17 24 31	7 14 21 28	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27
Чт	4 11 18 25	1 8 15 22	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28
Пт	5 12 19 26	2 9 16 23	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29
Сб	6 13 20 27	3 10 17 24	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30
Вс	7 14 21 28	4 11 18 25	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24
	ИЮЛЬ	АВГУСТ	СЕНТЯБРЬ	ОКТАБРЬ	НОЯБРЬ	ДЕКАБРЬ
Пн	2 9 16 23 30	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31
Вт	3 10 17 24 31	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25
Ср	4 11 18 25	1 8 15 22 29	5 12 19 26	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26
Чт	5 12 19 26	2 9 16 23 30	6 13 20 27	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27
Пт	6 13 20 27	3 10 17 24 31	7 14 21 28	5 12 19 26	2 9 16 23 30	7 14 21 28
Сб	7 14 21 28	4 11 18 25	1 8 15 22 29	6 13 20 27	3 10 17 24	1 8 15 22 29
Вс	1 8 15 22 29	5 12 19 26	* 2 9 16 23 30	7 14 21 28	4 11 18 25	2 9 16 23 30

2007

Василий Балчий-олдуң кылган фотоколлажы

(Солунуң дараазында номери январь 11-де чер).

ШЫН
e-mail: shyn@tyva.ru Индекс 667000.
Кызыл хоорай,
Красноармейская, 100

ТУРГУЗУКЧУЗУ: Тыва Республиканың Чазаа.
Кол редактор Артур ХЕРТЕК.

РЕДАКЦИЈАНЫҢ ТЕЛЕФОННАРЫ: Кол редактор — 1-01-35, кол редакторнуң оралакчызы — 1-19-87, тел: факс (394-22) 1-17-94, бухгалтерия — 1-17-91. КИЛДИСТЕР: ниитилел-политиктиг килдис — 1-18-10, культура, өөредилге — 1-03-88, чагаа — 1-03-87, көдээ ажил-агый, үлетпүр килдистер — 1-17-09.

Солун келбейн барганда, 3-14-94 телефонче долгаар.
Неделяда үш катал үнөр. Хемчээли парлаан 2 ама.
Тираж 8270. Чагыг 1.

АГАР САНЫВЫС: № 40703810400000010000 Б ОАО Банк "Тувакредит", Кызыл ИНН—1701008465; корр сч 30101810600000000729 БИК 049304729.

Россия Федерациязының Парлалга, телерадио-дамчыдылга болгаш массалыг коммуникациялар херектериниң талазы-биле яамызының Ортаакы Сибирьде регионнар аразының девискээр эргелели «Шын» солунну 2004 чылдың май 14-те эде бүрүткээн.

Херчилелдин дугаары — ПИ № 16-0510. Индекс 10001, 100011.
ТР-ниң Парлалга болгаш массалыг коммуникациялар талазы-биле агентилелиниң типографиязынга парлаан (Кызыл, Щетинкин-Кравченко, 1).
Солунда парлааттынган материалдарның авторларының бодалдары редакцияның туружу-биле дүүшпейн барып болур. Айыттынган саннары болгаш өске-даа фактылары, дыңнадылары дээш авторлар боттары харылаар.